

**ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԳԽԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՌԻՍՈՒՑԻԶՆԵՐ
ՆՇԱՆԱԿԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ՆՈՐ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.**

Կովկասի Տ. Փոխարքան անցեալ 1913 թ. յունուարի 31-ի № 3310 գրութեամբ դիմում է Ազգիս Վեհափառ Հայրապետին, որտեղ հիմնուելով նահանգական ընդհանուր հաստատութեան II հատորի 272 յօդուածի և Ներքին գործոց Նախարարութեան Ոստիկանական Դեպարտամենտի 1910 թ. ապրելի 7-ի № 56034 շրջաբերականի վրայ՝ խնդրում է Վեհափառին կարգադրել՝ որ հայ-լուսաւորչական եկեղեցական-ծխական դպրոցներում ուսուցիչ-ուսուցչուհիներ նշանակելիս, ինչպէս և նրանց մէկ նահանգից միւսը փոխադրելիս՝ նախապէս հարցնեն համապատասխան նահանգապետների համաձայնութիւնը: Անկախ Տ. Փոխարքայի գրութիւնից—միաժամանակ մի քանի թեմակալ առաջնորդներ նահանգի տեղական բարձր իշխանութիւնից ստանում են առաջարկութիւն կատարելու Տ. Փոխարքայի յիշեալ կարգադրութիւնը: Այդ առթիւ առաջուց տարաձայնութիւնն արդէն սկսուել էր Կարսի նահանգապետի և Երևանի փոխ-թեմակալի մէջ: Տ. Փոխարքայի կարգադրութիւնից յետոյ՝ Վեհափառ Հայրապետի կոնգակից առաջ, Երևանի նահանգապետը պաշտօնապէս պահանջում է տեղական փոխ-թեմակալից իւր 21 փետրուարի 1913 թուի № 16114 գրութեամբ՝ որ նախքան ուսուցիչներ նշանակելը ստանայ իւր հաճութիւնը:

Այդ գրութիւնը Երևանի փոխ-թեմակալը ներկայացնելով Վեհափառ Հայրապետին պաշտօնապէս փետրվ. 26 № 612 յայտարարութեամբ, խնդրում է հրահանգել իրեն «Թէ ինչպէս պէտք է վարուել որպէսզի ի նկատի առնելով առաջնապիք դժուարութիւնները ժամանակին հնարաւորութիւն ունենամ հաճաւորը կարգադրել»:

Վեհափառ Հայրապետն ի նկատի առնելով՝ որ յիշեալ շրջաբերականը գործադրելիս կարող են ծագել տարաձայ-

նութիւններ և անախորժ դէպքեր նահանգապետներին և հայ
թեմերի թեմակալ առաջնորդներին մէջ, բարւոք համարեց,
որպէս ժամանակաւոր միջոց, Կոնգալով հրամայել թեմա-
կալ առաջնորդներին կատարել Տ. Փոխարքայի յիշեալ կար-
գադրութիւնը, յուսալով անձամբ տեսնուել Տ. Փոխարքայի
հետ մօտիկ ապագայում և, պարզելով իւր հայեացքը, որ
այդ շրջաբերականը չէ կարող վերաբերուել բացառիկ
արտօնութիւններով վերաբացուած հայոց եկեղեցական
դպրոցների ուսուցիչներին, խնդրել փոխել այդ կար-
գադրութիւնը: Այնուհետև Կովկասի Տ. Փոխարքան եր-
կարատե հիւանդութիւն ունեցաւ ու բացակայեց ամիս-
ներով Կովկասից և միւս կողմից էլ մէջ տեղ կար «Հայ-
կական հարցը» դէպք չեղաւ Վեհափառին ուսուցիչների
վերոյիշեալ հարցի մասին անձամբ խօսել Տ. Փոխարքայի
հետ:

Ներկայ 1914 թ. յունուարի 8-ին Վեհափառն մի ըն-
դարձակ գրութեամբ դիմեց Կովկասի Տ. Փոխարքային,
միջնորդելով որ հայոց եկեղեցական ծխական դպրոցների
ուսուցիչների և ուսուցչուհիների նշանակման մասին եղած
նոր կարգադրութիւնը վերացուի եւ պահպանուի նախկին
ձեւը: Իւր գրութեան մէջ Վեհափառ Հայրապետն գրել է
Տ. Փոխարքային ի միջի այլոց հետեւեալը.

«Պարտք եմ համարում ներկայացնել Ձերդ Պայծա-
ռափայլութեան Իմ դիտողութիւնները վերոյիշեալ հարցի
մասին՝ որ յուզում է Ինձ, յուզում է և ոչ պակաս չափով
ամբողջ հայ ժողովրդին, որը միշտ զգայուն ուշադրութեամբ
է վերաբերուել դէպի այն ամենը՝ ինչ որ առնչութիւն
ունեն նորա եկեղեցու և եկեղեցական դպրոցների հետ,
որոնք ներկայանում են որպէս ժողովրդական հաստատու-
թիւն: Հայ ժողովրդի մէջ եղած յուզումը բացատրոււմ
է նրանով, որ յիշեալ կարգադրութիւնը խախտում է մինչև
այժմ գոյութիւն ունեցող միանգամայն օրինական և զբա-
ղացական նպատակներին համապատասխան կարգը
. . . ապա Վեհափառն ասում է. «Իսկ ինչ վերաբերում է
հայոց եկեղեցական դպրոցների վերահսկողութեանը՝ այդ»

պիսին փաստօրէն և իրաւապէս գոյութիւն ունի և արտայայտուած է հետեւեալ ձևերով.

1. Ամենայն Հայոց Ծայրագոյն Պատրիարք Կաթողիկոսը՝ որպէս ազգընտիր և որպէս Միապետի գերագոյն վստահութեան արժանացած անձն՝ ներկայացնում է այն իշխանութիւնը, որին ստորադրեալ հոգևորականներով և հաստատութիւններով հաւատացած է՝ ըստ հայոց եկեղեցու սբօթենիայի (XI հատոր I մ.) հայոց եկեղեցական դպրոցների վիճակը: Հայոց դպրոցները իւրեանց ամբողջ գոյութեան պատմութեան ընթացքում գտնուել են հայոց կաթողիկոսների անմիջական կարգադրութեան տակ և կառավարուել են նոցանից բղխած հրահանգներով և ցուցումներով. և այլն»:

Վեհափառ Հայրապետի միջնորդութիւնը յարգելով Տ. Փոխարքան իւր 1 ապրիլի 1914 թ. № 9958 գրութեամբ յայտնում է նորին Սրբութեան որ հնարաւոր է համարում յարգել Վեհափառի միջնորդութիւնը եւ փոխել նախկին կարգադրութիւնը Հայոց եկեղ. ծխ. դպրոցների ուսուցիչների նշանակման մասին: Այստեղ բերում ենք թարգմանաբար ամբողջութեամբ Տ. Փոխարքայի գրութիւնը:

Ձեռք Սրբութիւն,

Ի հետեւումս սոյն տարուայ Տ-ն յունուարի թիւ 95 նամակի, պատիւ ունիմ տեղեկացնել Ձեռք Սրբութեան, որ ուշադրութեան առնելով նոյն նամակի մէջ առաջ բերած Ձեր խնդիրը, ես հնարաւոր համարեցի փոխել հայտնաւորչական եկեղեցական ծխական դպրոցների ուսուցիչների նշանակման կարգը հետեւեալ կերպով: Հայտնաւորչական թեմական առաջնորդները իրաւունք ունենալու հետեւ անմիջապէս նշանակել ուսուցիչներ վերոյիշեալ դպրոցներում, բայց իւրաքանչիւր անգամուայ նշանակման մասին պարտաւոր են անյապաղ հաղորդել պատշաճ նահանգապետին՝ տեղեկութիւններ տալով նշանակուած ուսուցչի անձի, նորա նախկին պաշտօնավարութեան մասին և այլ հիմունքներ, որոնք անհրաժեշտ կը լինին յիշեալ

պաշտօնական անձին իրականացնելու նահանգական ընդհանուր հաստատութեան 286 յօդուածով իրեն վերապահուած վերահսկողութեան իրաւունքը նահանգում գտնուած պաշտօնատար անձանց վերաբերեալ:

Իրագելի դարձնելով Կովկասի նահանգապետներին ներկայումս գոյութիւն ունեցող հայ լուսաւորչական եկեղեցական ծխական դպրոցների ուսուցիչների նշանակման ձևի այդ տեսակ փոփոխութեան մասին՝ ես դիմում եմ Ձերդ Սրբութեան ամենախոնարհ խնդրով, չմերժել կարգադրելու որ հայ լուսաւորչական թեմական առաջնորդները կատարեն վերոյիշեալը: Յանձնելով Ինձ Ձեր սուրբ ազօթքներին խորին յարգանքի զգացումով և լիակատար անձնուիրութեամբ պատիւ ունիմ լինել Ձերդ Սրբութեան ամենախոնարհ ծառայ Կոմս Վարանցով 'Իաւելով:

Տ. Փոխարքայի այս գրութիւնը ստանալով՝ բոլոր առաջարկներին Վեհափառն Իւր 13 ապրիլի 1913 թ. կոնդակով ուղղում է հետեւեալ շրջաբերականը՝

ԳԵՈՐԳ ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ԲՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՍԱՆՆԵՐԻ Կամօքն Աստուծոյ Եպիսկոպոսապետ եւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Ծայրագոյն Պատրիարք Համագգական Նախամեծար Աթոռոյ Արարեսեան Առաքելական Մայր Եկեղեցւոյ Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի Գերապատիւ Առաջնորդի Թեմին Հայոց.....

ՅՑ-ն յունուարի տարւոյս թ. 96 գրութեամբ դիմելով առ Տ. Փոխարքայն Կովկասու, բացատրեցաք մանրամասնաբար զամենայն հանգամանս և զպատմական պայմանս եկեղեցական-Ծխական դպրոցաց մերոց, զարտօնութիւնս և զիրաւունս հոգևորականութեան Հայոց, բացատրեցաք նաև զպատճառս և զհանգամանս ժամանակաւոր կարգադրութեան մերոյ յանուն առաջնորդաց ի 10-ն մարտի անցելոյ 1913 ամի, և ապա խնդրեցաք ի Նորին Պաշտօնաւարելութենէ փոխել զկարգադրութիւն իւր, վերահաստատելով զօ-

ըրևատահման և զաւանդական կարգ նշանակելոյ և հաստատելոյ զուսուցիչս և զուսուցչունիս ի ձեռն հոգևոր իշխանութեան և հոգաբարձութեանց, եկեղեցական-ծխական դպրոցաց մերոց, առանց կանխագոյն հաւանութեան և հանգապեսաց:

Յայտ առուր ընկալաք ի Տ. Փոխարքայէն զգրութիւն պատասխանի, ի 1-ն ապրիլ ամսոյս ընդ համարաւ 9958, զվաւերացեալ պատճէն որոյ ընդ ամին առաքեմք առ Ձեզ, յորմէ ունիք տեղեկանալ, զի նորին Պայծառափայլութիւն բարեհաճելով փոխել զնախկին կարգադրութիւն, յայտնէ, զի Առաջնորդ Հայոց ունին իրաւունս, առանց կանխագոյն հաւանութեան նահանգապետաց, նշանակել զուսուցիչս և յետ նշանակելոյ միայն պարտ է յայտնել պատշաճաւոր նահանգապետի տեղեկութիւնս զնախկին պաշտօնավարութենէ նոցա:

Ի նկատ առեալ Մեր զխաղաղ լուծումն խնդրոյն, այսու Հայրապետական Կոնդակաւս ընդ միշտ դադարեցուցանելով զիրազործումն կարգադրութեան Մերոյ ի 10 մարտիանցելոյ 1913 ամի որ յանուն Ձեր, և փոխելով զայն, պատուէք տամք Գերապատուութեանդ՝ վարել յետ այսորիկ ըստ նախկին օրինասահման և աւանդական կարգի եկեղեցական-ծխական դպրոցաց մերոց՝ նշանակելով և հաստատելով զուսուցիչս և զուսուցչունիս ի պաշտաման իւրեանց, և ապա թէ անմիջապէս առաքել զցուցակ նոցա պատշաճաւոր նահանգապետի ըստ մտաց վերոյիշեալ գրութեան Տ. Փոխարքայի:

Ողջ լերուք, զօրացեալ ի Տէր և օրհնեալ ի Մէնջ, Ամէն:

ԳԵՈՐԳ Ե. ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ.

13 ապրիլի 1914 ամի

ըստ Տոմարիս ՌՅԿԳ

ի Հայրապետութեան Մերում Գ. ամի

Արարատեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի

ի Վաղարշապատ

թ. 501.